

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת וילך: גיל הפרישה

בימיה הראשונים של המדינה, עלתה בכנסת ישראל שאלת הפרישה הכפויה של נושאי משרות שיפוטיות על סדר היום הציבורי. נקבע בחוק¹ כי גיל הפרישה של שופטי בית-המשפט העליון הוא 70, ושל שופטים אחרים 65. את הסיבה להבחנה גילאית זו נימק חבר-הכנסת דוד בר רב הא, "שההתאמצות הפיזית הנדרשת בדרגות יותר גבוהות היא יותר קטנה מאשר בדרגות הנמוכות", והוסיף שבנוסף לכך יש עניין "לפתוח פתח לאפשרות לרענן את הרכב שופטי השלום ושופטי בית המשפט המחוזי על ידי כוחות צעירים". על דבריו הגיב חבר-הכנסת יעקב שמשון שפירא וטען שאין לערוך כל הבחנה וסיום תפקיד ציבורי הוא במותו של האדם, והוא תמך את דבריו על המשפט העברי בו לא מצאנו גיל פרישה בתפקידים ציבוריים. בסיום הדיון נקבע שאין הבחנה בגיל הפרישה, ועל כל השופטים לפרוש בגיל 70.

ביחס לדיינים בבתי-דין רבניים, נקבע חוק בשנת תש"ט, ש"מינוי הדיינים הוא לכל ימי חייו", אך נוספה הסתייגות, שאם "ימלאו שבעים שנה לדיין המכהן בבית-הדין המחוזי ושמונים שנה לדיין המכהן בבית-דין הגדול לערעורים", עליו לפרוש מתפקידו.

מהי עמדת ההלכה אודות גיל הפרישה של בעלי תפקידים ציבוריים?

האם יש גיל קבוע לפרישה או שהוא תלוי בכישורים התפקודיים של האדם?

בפרשת השבוע, טרם הכניסה לארץ ישראל, פונה משה לעם ואומר: "בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא".² רש"י³ מציין שני הסברים:

יכול שתשש כוחו, תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא נס לחה. אלא מהו לא אוכל, איני רשאי שניטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע. דבר אחר, לצאת ולבוא בדברי תורה, מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעיונות החכמה. מדובר על שתי סיבות שונות - לפירוש הראשון, הכישרון הפיזי של משה לא נפגע אלא הוא היה כפוי מאת הקב"ה לפרוש. לפירוש השני, הסיבה לפרישתו של משה נובעת מירידה משמעותית בכושר התפקודי, 'הסתתמו ממנו מעיונות החכמה'.

עיקרון הפרישה הכפויה מקובל בהרבה מדינות בעולם המערבי. ההסדר הרגיל נקבע על פי מדד ביולוגי, גיל מסוים, ולא על פי מדד תפקודי. בכך, משרתי הציבור ועובדי מדינה חייבים לפרוש מהשירות בהגיעם לגיל מסוים. פרישה זו מאפשרת רוטציה בשירות הציבורי, התרעננות והצעת גיל המכהנים בו. עם זאת, לא פעם פרישה זו היא גזר דין קשה לנושאי המשרה עצמם, המצויים בשיא כוחם כשהם בעלי ניסיון רב שנים ורצון להמשיך ולתרום לחברה מכישוריהם.

בתורה⁴ מבואר שתחילת גיל השירות הצבאי הוא מבן עשרים, אך לא נאמר עד מתי. הרמב"ן⁵ כתב שהפרישה היא בגיל ששים, שכן שנים אלו "הם עיקר ימי האיש".⁶

הגבלת גיל מצויה בתורה אצל עבודת הלויים: "ומבן חמששים שנה ישוב מִצֶּבֶדָה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד",⁷ ועל כך נאמר בגמרא: "למדנו ללויים שהשנים פוסלין בהם".⁸ הסיבה לפרישת הלויים בגיל חמישים היא משום שעבודתם מצריכה

¹ חוק השופטים (סעיף 16 תשי"ג, 92).

² דברים (לא, ב).

³ דברים (לא, ב).

⁴ במדבר (א, ג).

⁵ רמב"ן (במדבר כו, סד).

⁶ ראו: העמק דבר (במדבר א, א) שהגבלה זו אינה נוהגת אלא בזמן המדבר.

⁷ במדבר (ח, כה).

⁸ חולין (כד ע"א-ע"ב).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

כוח פיזי, כמשא המשכן, כוח פיזי המצוי לאדם מגיל שלוש ועד חמישים, לכן קבעה התורה שפרישתם תהיה בהגיעם לגיל חמישים.⁹

הגמרא ממשיכה ומסייגת, שגיל הפרישה של הלויים האמור בתורה מתייחס לזמן המדבר, אז חלק מתפקידם היה לשאת את המשכן ונדרש לכך כוח פיזי, אבל בזמן המקדש אין הגבלת גיל בעבודת הלויים אלא הם נפסלים כאשר יורד להם ערכם התפקודי, כשהם אינם יכולים עוד לשורר בקול מבושם מרוב זקנה. גם ביחס לכהנים אין הגבלת גיל שרירותית, אלא פרישתם-פסילתם נובעת מחמת אי-כשירות לעבודה, כאשר ידיו ורגליו של הכהן רותתות ובכך הוא אינו יכול למלא את תפקידו כראוי.¹⁰

יש לציין, שגם כאשר הלויים היו פורשים בגיל חמישים כדברי התורה, או נפסלים מתפקידם בירידת הכושר התפקודי, הם היו ממלאים שורת תפקידים שונים, כמו נעילת שערים במקדש,¹¹ והשאת עצה לאחיהם הלויים, שכן למדנו במסכת אבות "בן חמישים לעצה", שהכוונה היא שלאחר שהלויים הגיעו לגיל פרישה, גיל חמישים, הם מיעצים לאחיהם הלויים.¹² בדרך זו יש התחשבות מסוימת באנשים אלו שצברו ניסיון רב, אותו הם יכולים לתרום בדרכים שונות, גם כשהם מפסיקים לעבוד בתפקידם.

הרמב"ם הביא דברים אלו להלכה, וקבע שלאחר שנבנה בית-המקדש שוב אין הלויים נפסלים מחמת גילם באופן שרירותי, אלא הירידה בכושר התפקודי היא זו שקובעת את תפקידם, ולכן גם לוי שאינו יכול עוד לשיר אינו פורש לביתו אלא ממלא תפקידים אחרים במקדש:

זה שנאמר בתורה בלויים ומבן חמישים שנה ישוב מצבא העבודה, אינו אלא בזמן שהיו נושאים המקדש ממקום למקום. ואינו מצווה נוהגת לדורות, אבל לדורות אין הלוי נפסל בשנים ולא במומין אלא בקול שיתקלקל קולו מרוב הזקנה יפסל לעבודתו במקדש. ויראה לי, שאינו נפסל אלא לומר שירה אבל יהיה מן השוערים.¹³

היישום המעשי מדברים אלו, שאין הקצבת גיל פרישה שרירותי, אלא הפרישה נקבעת בירידה בכושר התפקודי האישי של האדם המשרת, מצוי בדברי המרדכי¹⁴ שהביא את דברי 'אלדד בן מחלי הבא מעשרת השבטים' שכתב ששוחט שהגיע לגיל שמונים לא ישחט עוד. המרדכי העיר על דבריו, שזו חומרה בלבד ולא נוהגים כן, משום שהפסילה אינה מחמת הגיל באופן שרירותי אלא רק כאשר נפגעה כשירותו של השוחט, שידיו רותתות ויש חשש לפסילת השחיטה, אז עליו לפרוש מתפקידו.¹⁵

אל הרב אליעזר פלקס הגיעה שאלה מרב קהילה שרצה לפסול מתפקידו את השוחט שהגיע לגיל שמונים, שכן לדבריו מגיל זה יש חשש בירידה בכושר התפקודי של האדם. הרב פלקס ענה לו, שאין לפסול שוחט באופן שרירותי בהגיעו לגיל שמונים אלא רק כאשר יש ירידה מוכחת בתפקודו:

הכל לפי מה שהוא אדם, אם יש לו כוח גברא והרגשה טובה אפילו הוא בן מאה שנים כל הזבחים שנובחו על-ידיו כשרים, ואם שאין לו הרגשה אפילו הוא בן שלושים לכוח שחיטתו פסולה.¹⁶

⁹ רש"י (במדבר ח, כה; במדבר ד, ב).

¹⁰ רמב"ם (הלי ביאת מקדש פ"ז ה"יב).

¹¹ מדרש (במדבר רבה ו, ט); רש"י (במדבר ח, כה); רמב"ם (הלי כלי המקדש פ"ג ה"ח).

¹² רע"ב (אבות פ"ה מ"א).

¹³ רמב"ם (הלי כלי המקדש פ"ג ה"ח). השוו לדברי בעל הלכות גדולות (הקדמה לאוין שבמלקות) שמנה מצווה זו של פרישת הלויים בגיל חמישים כמצווה לדורות. את דבריו הסביר הרמב"ן (השגות לספח"צ לרמב"ם, שורש ג) שהכוונה שלאחר שיבנה המקדש ומאיזה צורך יהיו צריכים לשאת משא, אז הלויים המיועדים לכך יפרשו בגיל חמישים.

¹⁴ מרדכי (חולין סימן תקעא).

¹⁵ כ"כ: שו"ת נודע ביהודה (מהדורה תניינא יו"ד סימן א); שו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סימן ו).

¹⁶ שו"ת תשובה מאהבה (ח"א סימן קח). כ"כ: באר היטב (יו"ד סימן א ס"ק כז); תבואות שור (סימן א ס"ק סד).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

אולם, הרב מאיר מרגליות ביקש לתקן תקנה לפסול שוחטים, גם כאלו שעדיין לא הגיעו לגיל שמונים, משום שפעמים רבות קורה שידיהם רועדות והם אינם מודעים לכך:

נראה לי דהאידינא בדורות הללו שנחלשו הכוחות, ראוי ונכון לכל אשר בידו לעשות לתקן תקנה למיגדר מילתא שעל כל פנים משבעים שנה ואילך לא ישחוט שום אדם אף שמרגיש עדיין והוא בכוחו משום לא פלוג, כיון שרובא דרובא באותן השנים כבר בטל כוח ההרגש, ראוי והגון למיגדר מילתא ולתקן תקנה זו.¹⁷

ביחס לכשירות הדיינים בסנהדרין, מצאנו סתירה - מצד אחד נאמר¹⁸ שיש למנות דיינים זקנים, ומצד שני נאמר¹⁹ שאין להושיב דין זקן בדין. כדי לענות על סתירה זו פסק הרמב"ם: "אין מעמידין בכל הסנהדרין... זקן מופלג בשנים"²⁰, וביאר הרב ראובן מרגליות²¹ ש"זקן מופלג" היינו גיל שמונים. אין למנות דין שהגיע לגיל שמונים, כאשר הסיבה לכך היא שבגילו המופלג הוא "שכח כבר צער גידול בנים ואינו רחמני"²², ולכן אינו יכול לדון בדיני נפשות.

אבל מה הדין כאשר הדיין התמנה בגיל צעיר, וכעת הוא הגיע לגיל שמונים, האם הוא צריך לפרוש? נחלקו בכך הראשונים - לדעת הרשב"א²³ עליו לפרוש בגיל שמונים כי הסיבה היא חשש אכזריות הקיימת בגיל זה. אך לדעת המאירי²⁴ יש להבחין בין מינוי דין בגיל שמונים, שאין למנות אותו, לבין דין שהתמנה בגיל צעיר שאין להוריד אותו מתפקידו כשהגיע לגיל שמונים "מאחר שהורגל בדיני נפשות" אין חוששים שיתאכזר עוד.

בדברי התוספתא²⁵ מובא שכל הדיון שלפנינו הוא רק בדין הדן דיני נפשות, שהסיבה להגבלתו מגיל שמונים היא משום אכזריות והעדר מידת רחמנות, אבל בדיני ממונות הוא יכול להמשיך בתפקידו עד לפטירתו משום שבדינים אלו לא שייכת הסברה של חוסר רחמנות. לפיכך, כיום שאין הדיינים עוסקים בדיני נפשות הם יכולים להמשיך בתפקידם עד לפטירתם.²⁶ אולם, בשנת תשט"ו התקבל חוק²⁷ המגביל את כהונת הרבנים והדיינים עד גיל 70, חוק שאינו מתיישב עם ההלכה שרבנים ודיינים יכולים להמשיך בכהונתם כל ימי חייהם, כפי שהעיר על כך הרב יעקב משה טולידאנו, כי "לפי המקובל ברוב קהילות ישראל נתמנו הרבנים מורי ההוראה באופן סתמי, בלי הגבלת זמן, ועל פי רוב שימשו בכהונתם זו כל ימי חייהם גם עד זקנה ושיבה".²⁸

באותה השנה בה נקבע החוק המגביל כהונת את הרבנים והדיינים נבחר הרב יצחק ניסים לרב הראשי, ואף הוא עסק בנושא זה של גיל הפרישה.²⁹ למרות שהעיסוק בנושא נגע לגביו, שכן עד לימיו לא הוגבלה כהונת הרבנים הראשיים לישראל אלא הם הוחלפו בפטירתם, כתב הרב ניסים שאמנם לפי ההלכה אין הגבלת גיל פרישה לרבנים ודיינים, אבל מן הראוי להם לפרוש בהגיעם לגיל 70, אז נחלשים הכוחות הגופניים והנפשיים, כדברי אור החיים: "שאנו רואים כי כשיזקין האדם, תמעט הבנתו, ואפילו איש חכם לא יוכל לצאת ולבוא במלחמתה של תורה ויתמעטו הרגשותיו".³⁰

¹⁷ מאיר נתיבים (ח"א סימן עו). הובאו דבריו בפתחי תשובה (יו"ד סימן א ס"ק יב).

¹⁸ סנהדרין (יו ע"א).

¹⁹ סנהדרין (לו ע"ב).

²⁰ רמב"ם (הל' סנהדרין פ"ב ה"ג).

²¹ מרגליות הים (סנהדרין יז ע"א אות ל). כ"כ: שו"ת נפש חיה (או"ח סימן תקעו אות ב); הרב בנימין רבינוביץ-תאומים (זקני דיינים', התורה והמדינה ח"ט עמוד מט-עז); שו"ת חמדת צבי (ח"ג סימן מט). אולם, ראו: שו"ת יין הטוב (ח"ב סימן ה) שהכוונה לגיל שבעים.

²² רש"י (סנהדרין לו ע"ב ד"ה זקן); רמב"ם (הל' סנהדרין פ"ב ה"ג).

²³ שו"ת הרשב"א (ח"ו סימן קצא). ראו גם: רש"י (הוריות ד ע"ב ד"ה או שלא).

²⁴ מאירי (סנהדרין לו ע"ב ד"ה כבר). כ"כ: חסדי דוד (סנהדרין פ"ז ה"ג) ולדבריו הסיבה משום 'מעלין בקודש ואין מורידין'. ראו: שו"ת שבות יעקב (ח"א סימן כט) שהתייחס לטענתו וצייד בדעת הרשב"א.

²⁵ תוספתא (סנהדרין פ"ז ה"ג).

²⁶ שו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן פט); שו"ת יין הטוב (ח"ב סימן ה); הרב כתריאל פישל טכורש (על דבר הגבלת הגיל ברבנות', אור המזרח כב עמוד 421); עמוד הימיני (סימן ה אות ו).

²⁷ חוק הדיינים (תשט"ו סעיף 16).

²⁸ הרב יעקב משה טולידאנו (יקביעת הגיל לרבנים-דיינים, התורה והמדינה ח"ד, עמוד ל-לב). ראו: הרב כתריאל פישל טכורש (על דבר הגבלת הגיל ברבנות', אור המזרח כב עמוד 241-243).

²⁹ שו"ת יין הטוב (ח"ב סימן ה); התורה והמדינה (ח"ז-ח"ח עמוד כא-כח).

³⁰ אור החיים (בראשית מז, כט).